

Гуманістичні засади професійного навчання у ПТНЗ

В умовах кардинальних змін, що відбуваються в суспільстві, зокрема переходу від енергетичної цивілізації людства до інтелектуально-інформаційної, глобальних проблем сучасності: ядерна загроза, екологічні катастрофи, демографічні зміни тощо, які різко позначаються на соціальному, економічному й культурному розвитку суспільства – особливої актуальності набуває гуманістична спрямованість професійної підготовки майбутніх фахівців на основі утвердження загальнолюдських цінностей, культури, мистецтва, встановлення гуманних відносин у навчальному й професійному середовищі. Адже лише на основі гуманістичних ідеалів можна досягти позитивних результатів у формуванні особистості, підготовці її до життя в демократичному суспільстві, активної участі у культуротворчих і виробничих процесах, реалізації своїх прав на життя, освіту, працю, професійне вдосконалення.

Наукові дослідження гуманістичних напрямів розвитку особистості об'єднали філософів, психологів, педагогів, соціологів сучасності на шляхах пошуку смислу людського буття, самоактуалізації, творчості, свободи вибору, цілісності, інтегративності мислення. Зокрема гуманістичні ідеї щодо розвитку особистості, на думку І.А. Зязюна, виходять із постулату про розвиток людської психіки, мають поступальний характер за наявності відповідних умов і конструктивного задоволення потреб у самовираженні [7, 54].

У розвитку особистості, згідно зі вченням К. Роджерса, актуальним є її потяг до набуття компетентності, тобто ставати здібною настільки – наскільки це можливо біологічно [19, 77].

Теоретичним підґрунтям гуманістичної професійної освіти є: теорія розвитку психіки особистості в онтогенезі (Г.С. Костюк [9]), згідно з якою особистість розвивається тільки в процесі перетворення нею навколишнього

світу; концепція діяльності О.М. Леонтьєва, провідним положенням якої є те, що онтогенетичний розвиток свідомості відбувається в процесі навчання учнів [12].

Нерідко гуманізацію освіти розуміють як додержання в освітній діяльності гуманності. Однак поняття „гуманізація”, на думку Г.О. Балла, тісніше пов’язане із гуманізмом (світоглядна орієнтація), витоки якого сягають античних часів, що сформувався в епоху Відродження, розвинувся в добу Просвітництва і набув особливої актуальності в сучасну епоху, коли вельми загрозливі для людства глобальні проблеми загострюються через різноманітні конфлікти. Гуманність у людських стосунках, вчений визначає як один із принципів гуманізму. Водночас ним визначено дві сторони гуманізації освіти: першу – орієнтовану на досягнення учнями формальної свободи і другу – розкриття можливостей наповнення свободи учня повноцінним змістом через прилучення до досліджень цивілізації і включення в діалог [1, 58]. До цієї думки схиляється О.Б. Орлов. Вчений вважає, що гуманізація особистості, становлення „Людини в Людині” – ось та незмінна умова, без якої любі педагогічні інновації в сфері змісту і спілкування будуть лише своєрідним маскуванням, камуфляжем старого педагогічного мислення, тоталітарної освіти [15, 163].

Гуманістична спрямованість освіти на сучасному етапі виявляється, як зауважує М.П. Лещенко, у створенні сприятливих умов для розвитку особистості, здатної не тільки діяти у наявній соціальній структурі, але й змінювати її у контексті загальнолюдських цінностей [13, 80]. У зв’язку з цим важливе значення має теоретично обґрунтована С.О. Сисоевою модель творчої особистості учня, зокрема мультифакторна за своїм конструктором, а за змістом – з відображенням природженого і надбаного у структурі особистості учня. Під творчою особистістю, вчена розуміє креативну особистість, яка внаслідок впливу зовнішніх факторів набула необхідних для актуалізації своїх творчих можливостей додаткових якостей, що сприяють

досягненню творчих результатів в одному чи декількох видах творчої діяльності [20, 135-143].

Важливим в гуманізації професійної освіти є особистісний підхід до навчання учнівської молоді в ПТНЗ. Даний підхід передбачає звільнення професійної освіти від функціоналізму, використання методико-психодіагностичних засобів, що забезпечують більш глибоке й цілісне розуміння, пізнання особистості і на цій основі – її гармонійний розвиток в умовах існуючої системи освіти [17], спрямування освітнього процесу на цілеспрямоване перетворення соціального досвіду в особистий [19].

Гуманізація змісту професійної освіти ґрунтується на посиленні її гуманітарної складової. Про необхідність реалізації принципу гуманітаризації освіти висловлюється значна кількість вчених. Зокрема про надання конкретній пізнавально-навчальній діяльності ціннісного спрямування, наголошує І.Д. Бех [5]. Д.І. Пашенко вважає, що гуманітаризація освіти забезпечує переорієнтацію її з традиційного предметно-змістового принципу навчання основам наук на вивчення цілісної картини світу, узагальнене осмислення навколишнього й, зокрема, світу культури, світу людини, тобто спрямування освіти на людину, насичення чинних навчальних дисциплін людинознавчим матеріалом, використання наявного в них гуманістичного потенціалу з метою подолання технократизму, бездуховності й формалізму в освіті; формування світогляду на засадах взаємозалежності природи, людини, суспільства [16, 15]. Під гуманітаризацією освіти О.Д. Гонєєв переконує розуміти систему умов, спрямованих у навчальному закладі на пріоритетний розвиток загальнокультурних компонентів у змісті освіти, і таким чином, на формування особистісної зрілості учнів. Водночас вчений стверджує, що суть гуманітаризації освіти у ПТНЗ полягає в такому:

1. Предметні знання залишаються роз'єднаними, логічний аспект переважає історико-культурний і соціокультурний.

2. Проблема гуманітаризації освіти гостро постає в галузях освіти, пов'язаних з природничими знаннями і технікою. Провідну роль в діяльності фахівця відіграє глибоке розуміння технологічних процесів у поєднанні з особистісним смислом професіоналізму.

3. Існуючі суперечності взаємовідносин між природничо-науковими і технічними знаннями, з одного боку і гуманітарними – з іншого, можуть призвести до розрушення феномену культури [18, 151-152].

Значущість гуманітарної освіти і виховання особистості, на думку Г.П. Васяновича, полягає у прилученні учнів професійних навчальних закладів до цінностей культури з орієнтацією на зразки високої духовності, на засадах якої визначаються певні ідеали для подальшого самовдосконалення. Водночас гуманістична парадигма освіти і виховання особистості уможлиблює розкриття унікальних потенційних здатностей людини – творчо-вольових, смислотворчих і морально-духовних, сприяє розвитку самостійного творчого мислення, гуманної і професійної поведінки в нестандартних ситуаціях тощо [6, 5-6].

Із викладеного вище зрозуміло, що реалізація гуманітарної складової змісту професійного навчання у ПТНЗ має забезпечуватися вивченням учнями знань з етики, естетики, економіки, екології, права, ділового мовлення з урахуванням специфіки їхньої майбутньої професійної діяльності. Основою змісту цих гуманітарних дисциплін є формування в учнів гуманістичного відношення до природи, людей, до себе, а також до професійної діяльності, її результатів.

Особливе значення в гуманітаризації професійної освіти мають категорії естетичного виховання та творчої діяльності учнів, що широко розглядають закони краси, художні образи, дизайн, питання всебічного розвитку особистості, духовного багатства, естетичних інтересів, творчої фантазії тощо. Долучаючись до духовної культури учні професійно-технічних навчальних закладів розвивають свою природню сутність, базові й універсальні здібності до професійної діяльності на основі сформованих

творчого мислення, уяви, емоційного й естетичного сприймання навколишнього середовища, практичних умінь проектувати і виготовляти вироби технічного й художнього спрямування.

Зауважимо, що структурою сучасних державних стандартів професійно-технічної освіти не передбачено вивчення предмета „Естетичне виховання”, а також не менш важливого предмета – „Екологія”. Як наслідок, випускники професійно-технічних навчальних закладів мають низький рівень естетичної й екологічної культури, моралі тощо, а також сформованості таких особистісних і професійно важливих якостей, як комунікативність, вихованість, відповідальність, бережливість, рефлексія, готовність до співпраці, самостійність, ініціативність тощо. За цих умов зумовлюється необхідність наповнення змісту загальнопрофесійних і спеціальних предметів навчальним матеріалом про етичну й естетичну взаємодію людини з природою, технікою, оточуючим середовищем, взаємозв’язок знань основ виробництва з перспективами його розвитку, дизайном виробничої продукції, робочого місця тощо.

Принцип гуманітаризації зумовлює врахування ряду вимог до змісту професійної освіти. Особливо це стосується, як стверджує А.П. Біляєва, уніфікації термінології спеціальних предметів, введення до змісту навчальних програм і підручників досвіду раціоналізаторства і винахідництва, забезпечення взаємозв’язку соціальних і професійних знань у змісті навчальних предметів, визначення інтегрованої й диференційованої частин у змісті навчальних дисциплін, виявлення нових галузей технічного та технологічного знання на основі тенденцій розвитку науково-технічного прогресу і введення нових тем, спецкурсів і факультативів, розробки творчих завдань для формування здібностей і втілення духовних і фізичних можливостей учнів у професійній діяльності, розробки варіативних модулів для індивідуального навчання, поглиблення знань і набуття умінь і навичок з інших професій з метою розширення професійного профілю тощо [4, 97-98].

Водночас зміст освіти мусить стати важливим засобом духовного, соціального і політичного розвитку суб'єкта, наголошує В.Г. Кремень. На його думку, сучасна освіта повинна ліквідувати протиріччя, яке історично склалося, - між потребами економічного розвитку того чи іншого суспільства і цінностями загальнолюдської культури. Таке протиріччя проявляється в тому, що масова освіта формувала переважно спеціалістів для певної виробничої галузі, які визначалися лише грамотністю, а не справжньою освіченістю. Звісно, що така освіта далеко стояла від справжніх багатств культури. Подолати це протиріччя можна за умови, коли культурні здобутки будуть визначати науково-технічний розвиток. Це означає, що створюватимуться і функціонуватимуть такі загальнокультурні передумови, які надаватимуть кожній людині можливість брати участь не лише в розвитку економіки, а й у перетворенні всіх суспільних відносин [11, 51]. У зв'язку з цим важливо, щоб освітня галузь спрямовувалася на опанування особистістю власного історичного досвіду, інакше самоусвідомлення нації, її громадянська культура, як стверджує Г.Г. Філіпчук, буде недостатньою як і її практична самоорганізація і змагальність на початку третього тисячоліття з розвиненими економічними, політичними, інформаційними науковими системами і технологіями [21, 21].

Гуманізація професійного навчання учнівської молоді у ПТНЗ забезпечується гуманістично спрямованою діяльністю педагогічних працівників. У свою чергу гуманістичне ставлення педагога до учнів, до навколишнього світу, власної діяльності, зумовлює підвищені вимоги до рівня його професійної компетентності. Зокрема наявність академічних (когнітивні, інформаційні, розвивальні), організаторських, комунікативних, перцептивних, емпатичних, умінь; умінь педагогічного спілкування; володіння педагогічною технікою, наголошує Д.О. Белухін [3, 42].

Гуманістично орієнтованого педагога, водночас, характеризують висока громадянськість і соціальна активність, професіоналізм, здатність критично оцінювати власну роботу і діяльність оточуючих. Він, як стверджує

О.М. Ходусов, не піде на зговір із совістю, ним керує любов до учнівської молоді, потреба передавати їм свої знання, він бачить смисл свого життя у формуванні особистості учня [18, 150]. Творча педагогічна індивідуальність, неповторність слушно зауважує І.А. Зязюн, – це вища характеристика педагога... [8, 39]. Лише такий педагог може забезпечити, гуманізацію навчально-виховного процесу, створити особистісно розвивальне і діяльнісне освітнє середовище, під яким розуміється складне системне утворення, що ґрунтується на суб'єкт-суб'єктних відносинах демократичного характеру. За цих умов педагог і учень професійно-технічного навчального закладу розглядаються як дві відкриті складні системи, що взаємодіють між собою на високому і низькому рівнях синергетики. Зокрема, висока синергетика, як стверджує Д.О. Белухін, характеризується мінімальною агресією друг до друга, їх підвищеною відповідальністю, довірою, варіативністю дій і поведінки. І навпаки, низька синергетика спричиняє обмеженість власних ресурсів учасників взаємодії, призводить до негативного емоційного фону педагогічної взаємодії, недовіри тощо [3, 143-144].

Не менш важливо, щоб навчально-виховний процес зреалізувався на засадах гуманістичного принципу конструктивного діалогу, теоретично обґрунтованого Г.О. Баллом. Згідно з цим принципом діалогічна взаємодія передбачає: повагу до партнера, його якостей; повагу до самого себе; додержання згоди учасників діалогу щодо базових знань, норм, цінностей і цілей, якими вони керуються у цьому діалозі; толерантність; використання потенціалу культури [2, 26-28]. Вступити в діалог, зауважує Н.Є. Миропольська значить не відмовлятися і від „свого слова”, свого погляду на світ, своєї думки, своєї позиції, що дорівнювало б відмові від своєї індивідуальності, від себе самого. Розуміння ж, на її думку, потребує самостійних роздумів, а значить, час від часу „поринання до себе” і самоти, культурної рефлексії [14, 22].

Гуманізація процесу професійного навчання передбачає залучення учнів професійно-технічних навчальних закладів до дослідно-пошукової

діяльності, самостійного опрацювання навчального матеріалу, вироблення власної позиції, співробітництва. Крім того, завжди ефективною є організація професійного навчання майбутніх фахівців, що ґрунтується на визнанні унікальності й неповторності суб'єктів цього процесу, створенні „ситуації успіху”, „ситуації співтворчості”.

Отже, гуманістичні засади організації професійного навчання майбутніх фахівців являють собою теоретичні положення, реалізація яких спрямована на забезпечення в ПТНЗ комфортних, ситуативно адекватних і безпечних для особистості способів оволодіння знаннями і вміннями професійної діяльності, розвитку і саморозвитку на основі виявлення її індивідуальних особливостей, формування пізнавальної і комунікативної компетентності, підвищення рівня мотивації у вивченні загальнопрофесійних і спеціальних дисциплін, якісного оволодіння професійними кваліфікаціями, неперервного вдосконалення протягом усієї подальшої професійної діяльності.

Література:

1. Балл Г.О. Гуманізація загальної та професійної освіти: суспільна актуальність і психолого-педагогічні орієнтири // Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи: Монографія / За ред. І.А. Зязюна. – Київ: Видавництво „Вінол”, 2000. – С. 134 – 157.
2. Балл Г.О. Орієнтири сучасного гуманізму (в суспільній, освітній, психологічних сферах). – К.: Рівне „Виравець Олег Зень”, 2007. – 172 с.
3. Белухин Д.А. Личностно ориентированная педагогика в вопросах и ответах: Учебное пособие. – М.: Московский психолого-социальный институт, 2006. – 312 с.
4. Беляева А.П. Дидактические принципы профессиональной подготовки в профтехучилищах: Метод. пособ. – М.: Высш. шк., 1991. – 208 с.
5. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання: Науково-метод. посібн. – К.: ІЗМН, 1998. – 204с.
6. Васянович Г.П. Гуманітарна освіта і стиль педагогічної діяльності викладача професійно-технічного навчального закладу // Гуманітарна освіта і виховання особистості: Зб. наук. пр. / За ред. Г.П. Васяновича. – Львів: В-во „Сполом”, 2004. – С. 5-29.
7. Зязюн І.А., Сагач Г.М. Краса педагогічної дії: Навч. посібник для вчителів, аспірантів, студентів середніх та вищих навчальних закладів. – К.: Українсько-фінський інститут менеджменту і бізнесу, 1997. – 302 с.

8. Зязюн І.А. Філософські засади освіти: освітні і виховні парадигми, освітні технології, діалектика педагогічної дії / Педагогічна майстерність у закладах професійної освіти: Монографія. – К., 2003. – С.11-60.
9. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психологічний розвиток особистості. – К.: Вища школа, 1989. – 40 с.
10. Краевский В.В. Общие основы педагогики: Учеб. для студ. Высш. пед. заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 2003. – 256 с.
11. Кремень В.Г. Освіта і наука України: шляхи модернізації (Факти, роздуми, перспективи). – К.: Грамота, 2003. – 276 с.
12. Леонтьев А.Д. Деятельность. Сознание. Личность. – 2-е изд. – М.: Политиздат, 1977. – 304 с.
13. Лещенко М.П. Теоретико-методичні основи педагогічної майстерності викладача професійної школи в умовах сучасного соціуму / Педагогічна майстерність: Підручник / І.А. Зязюн, Л.В. Крамущенко, І.Ф. Кривонос та ін.; За ред. І.А. Зязюна. – К.: Вища шк., 1997. - С. 60-83.
14. Миропольська Н.Є. Мистецтво слова в структурі художньої культури учня: теорія і практика. – К.: Парламентське видавництво; 2002. – 204 с.
15. Орлов А.Б. Психология личности в сущности человека: Парадигмы, проекции, практики: Учеб. пособие для студ. психол. фак. вузов. – М.: Издательский центр „Академия”, 2002. – 272 с.
16. Пащенко Д.І. Формування готовності майбутніх учителів початкових класів до гуманістичного виховання учнів: Монографія. – К.: Науковий світ, 2005. – 370 с.
17. Пехота О.М., Старева А.М. Особистісно орієнтоване навчання: підготовка вчителя: Монографія. – 2-е вид. доп. та перероб. – Миколаїв. Вид-во „Ліон”, 2007. – 272 с.
18. Педагогика профессионального образования: Учеб. пособие для студ. Высш. пед. учеб. Заведений / Е.П. Белозерцев, А.Д. Гонеев, А.Г. Пашков и др.; Под. ред. В.А. Сластёнина. – М.: Издательский центр „Академия”, 2004. – 368 с.
19. Роджерс К.Р. Взгляд на психотерапию. Становление человека. – М.: „Прогресс”, 1994. – 480 с.
20. Сисоєва С.О. Основи педагогічної творчості: Підручник. – К.: Міленіум, 2006. – 346 с.
21. Філіпчук Г.Г. Громадянське суспільство: освіта, етнокультура, етнополітика. – Чернівці: Зелена Буковина, 2002. – 488 с.